

EKKLESIA AMSTERDAM zondag 20 januari 2019
Gerechtigheid en mededogen - over de brief van Jakob
Kees Kok

“Nooit en te nimmer,” zei je grootvader altijd tegen ons, ‘kun je het leven organiseren volgens een boek! Volgens geen enkel boek! Nooit!’ In het algemeen kun je beter wat minder organiseren en wat meer elkander helpen en zelfs wat vergeven. Hij geloofde in twee dingen, je grootvader: mededogen en gerechtigheid. Maar hij was van mening dat je die twee altijd met elkaar moest verbinden: gerechtigheid zonder mededogen is geen gerechtigheid maar een slachthuis. Anderzijds, mededogen zonder gerechtigheid, dat is misschien goed voor Jezus, maar niet voor eenvoudige mensen die gegeten hebben van de appel van het kwaad. Dat was zijn zienswijze: wat minder organiseren en wat meer mededogen hebben.’ Dat vertelt Sonja, tante van de op 28 december 2018 overleden Amos Oz, in zijn grandioze autobiografische roman *Een verhaal van liefde en duisternis*, over haar vader, zijn grootvader van moederskant, Naftali Herts (p. 206).

In zijn brief die wij hier deze weken lezen en toelichten, schreef Jakob-Jakobus zo’n tweeduizend jaar geleden: ‘Spreek en handel als iemand die beoordeeld wil worden naar de maatstaven van de Thora van de vrijheid. Voor wie nooit mededogen heeft getoond, kent het oordeel ook geen mededogen. Maar [zo voegt hij eraan toe] uiteindelijk wint mededogen het altijd van het oordeel’ (Jakob 2:12-13).

Het Jodendom kent een schriftelijke Thora en een mondelinge Thora. De schriftelijke Thora moet telkens opnieuw herboren worden uit de dagelijkse praktijk, in de voortdurende discussie in huis en leerhuis. Jakob gebruikt daarvoor in zijn brief twee keer de term ‘Thora van de vrijheid’, die verder in de bijbel nergens voorkomt. Want je kunt, zoals de grootvader van Oz het zei, het leven *nooit* organiseren volgens een boek, volgens de letter. Nooit! Dat leidt onherroepelijk tot onwrikbare dogma’s en Nashville-achtige verklaringen of, om met Jakob te spreken, tot een ‘laag-bij-de-grondse, kleinzielige, demonische’ eigen wijsheid. Wat actueler gezegd: een van bloed-en-bodem-nationalisme doordrenkte, psychotische, homofobe, racistische, xenofobe schijnwijsheid, met een ‘gerechtigheid’ als een mededogenloos slachthuis. Ware wijsheid, zegt Jakob, is ‘van boven’ en die is volgens hem ‘zuiver, vreedzaam, mild, overtuigend, vol mededogen en goede vruchten, zonder een spoor van discriminatie, partijdigheid of hypocrisie’. Een wijsheid zagezegd die boven de partijen uitstijgt en vervolgens vol mededogen neerdaalt als dauw uit de hemel.

De brief van Jakob sluit naadloos aan bij de Joodse Wijsheidstraditie van Prediker, Wijsheid van Salomo en Jezus Sirach, de woorden Jezus van Nazaret, de brieven van Paulus en daarna van nog talloze anderen tot en met onder anderen Naftali Herts. Die Joodse ‘filosofie’, die liefde voor de wijsheid, is heel anders van aard dan de klassieke Griekse en dan veel hedendaagse filosofie. Dat kun je studeren, en daar heb je vooral heel veel hoofd bij nodig. De Joodse wijsheid is praktische *levenswijsheid*, vol hartstocht voor gerechtigheid, een wijsheid die in de grote wereld zelden een teen aan de grond krijgt. Want haar wijsgeren spreken en schrijven, net als de profeten van Israël, ook over de vuile handen en de misdaden van de heersers en hun trawanten, de ploerten en schenders van deze wereld. Zij koesteren geen goedkope illusies dat het allemaal wel goed zal komen, maar geloven rotsvast in de mens, in de menselijkheid en in de uiteindelijke overwinning van het mededogen. In de Thora van de vrijheid.

Jakob wijst er op dat je de Thora niet mag reduceren tot een van de Tien Geboden. Als je zegt: 'Jij zult geen overspel plegen', moet je ook zeggen: 'Jij zult niet moorden.' Het lijkt erop dat hij daarmee waarschuwt tegen het soort moralisme dat zich altijd weer opblaast tot grote christelijke proporties. Zoals binnen de snel groeiende Pinksterbeweging in Zuid-Amerika en Afrika, driftig gepromoot door Noord-Amerikaanse preekijgers. In Zuid-Amerika is de 'bevrijdingstheologie', die opkwam voor de armen, in de laatste decennia van de vorige eeuw door Rome vakkundig de nek omgedraaid. Sindsdien is het katholicisme door de protestantse Pinksterkerken overruled. En die hebben intussen een theologie van de welvaart ontwikkeld, als bijproduct van het wereldwijde neoliberalisme. Rijkdom is in die theologie een nobel streven, een zegen van boven. De armen blijven onderworpen aan liefdadigheid, mits zij zich neerleggen bij de corruptie en de hypocrisie, de jaloezie en de hebzucht waarmee het streven naar rijkdom onherroepelijk gepaard gaat, en ze moeten vooral op de juiste politieke macho's stemmen die vaak een warme band met de Pinkstergemeenten hebben. Religie als vanouds opium van het volk. In Brazilië is Pinkster-pastor Marco Feliciano, een homohater en overtuigd racist, in 2013 benoemd tot voorzitter van de vaste Kamercommissie voor Mensenrechten en Minderheden. De recente verkiezing van Bolsonaro met zijn vrome moordmoraal sluit daar naadloos bij aan. De Pinksterpredikanten en hun politici maken de armen te schande en geven de rijke een ereplaats in hun kerken en parlementen, zoals kennelijk ook al gebeurde in de synagogen (!) waar Jakobs brief aan gericht is. Terwijl toch de rijken de armen onderdrukken en voor het gerecht slepen, roept hij verbaasd. Ja, en die hun laatste bezit, hun eigen stukje grond afpakken, hun regenwouden plunderen, en die ze vermoorden als ze in opstand komen.

'Jij zult niet moorden.' Maar het moorden gaat door, van Abel tot Auschwitz en van Auschwitz tot Adamowicz. Op 20 januari 1942, vandaag zevenenzeventig jaar geleden, werd tijdens de Wannseeconferentie in Berlijn ijskoud de moord op miljoenen Joden gepland. Jakob wijst als oerbron van al het kleine en grote onrecht, tot en met de meedogenloze massamoord - het slachthuis - de demonische tongen aan, 'ontstoken in de hel'. Die veroorzaken een 'wereld van onrecht' en zijn 'een rusteloos kwaad vol dodelijk gif'. Vandaag zijn het vooral twittertongen die in vele landen het hele leven en samenleven in brand zetten, lamleggen, verkiezingen en referenda naar hun hand zetten. En sinds kort verenigen zich ook de vervuilde tongen der aarde om iedereen die met klimaatdoelen aankomt, te besmeuren, belachelijk te maken, als leugenaars en drammers neer te zetten. 'Onkreukbare woorden waar ben je? (...) Bestendig is enkel de vuurstenen leugen.' Nepnieuws aan de macht. En altijd weer opnieuw het antisemitisme, en altijd weer het racisme.

De God van Jakob is die van Exodus. Een die hoort, weet en ziet. Die ziet hoe de rijken hun arbeiders uitbuiten en: 'de schreeuw van hun achtergehouden loon is doorgedrongen tot de oren van JHWH'. Zoals ooit de schreeuw van Israël in Egypte.

Aan het begin van zijn brief zeg Jakob dat je veel wijsheid nodig hebt om te kunnen weerstaan aan alle beproevingen waaraan de mens wordt blootgesteld, de begeerte naar altijd meer, het onverzadigbare winstbejag, de lust en de machtswellust. Die wijsheid bezit niet iedereen, maar je kunt God er wel om vragen, die geeft zonder aanzien des persoons. Maar vervolgens waarschuwt hij: je moet wel zeker zijn van jezelf en evenwichtig, en je moet niet denken dat je iets van God kan verwachten als je er zelf niet in gelooft, als je niet gelooft in zijn Thora van de vrijheid. De beproevingen waaraan je ten prooi valt, komen niet van God, maar worden 'gebaard' door je eigen begeerten, want God kan niet door het kwaad beproefd worden en

kan zelf niemand in beproeving brengen. We moeten dus niet bidden 'en leidt ons niet in beproeving', maar eerder 'houd ons staande in de beproeving', dat wij onszelf niet in de beproeving brengen of laten brengen.

De God van Jakob is ook de schepper uit Genesis, 'de vader van de hemellichten, in wie geen verandering, geen wende, geen verduistering is'. Om met een mooie versregel van de Engelse dichter Gerard Manley Hopkins - vertaald door Leo Vroman - te spreken: 'Hij vadert voort boven verandering.' En hij heeft, zegt Jakob, 'met zijn onveranderlijk waarachtig woord de mens gebaad, als zijn beeld en gelijke, om eerstelingen te zijn van zijn schepselen'. Om zijn schepping te behoeden. En er kunnen nog zo veel haat zaaiende tongen zijn die in één moeite door God prijzen en zijn beeld en gelijkenissen vervloeken, dat waarachtige woord, die grote opdracht is onveranderlijk en helder, boven elke twijfel verheven. Jakob citeert in zijn brief nog maar eens het hoogste woord van de Thora van de vrijheid: 'Jullie zouden er werkelijk goed aan doen,' zegt hij, met een beetje vermoeide ondertoon, 'dat majesteitelijke gebod van de Schrift te vervullen: heb lief je naaste die is zoals jij.' Dat woord komt niet als een 'spervuur van tongen', als een schot, een messteek in het hart, maar als een meedogende glimp van de zon, een groene twijg in de winter. Zo moge het zijn.